

Nel Powel

PRAWA WYBORCZE DO SEJMU I SENATU W USTAWODAWSTWIE XX-LECIA MIĘDZYWOJENNEGO W POLSCE

Ewolucja ustroju II Rzeczypospolitej od demokracji parlamentarnej do systemu autorytarnego znalazła odzwierciedlenie między innymi w zmianach konstrukcji praw wyborczych. W XX-leciu międzywojennym obowiązywały w Polsce trzy ordynacje wyborcze, według których odbyły się wybory parlamentarne: z grudnia 1918 r. – wybory do Sejmu Ustawodawczego; z lipca 1922 r. – wybory w latach 1922, 1928 i 1930; z lipca 1935 r. – wybory w latach 1935 i 1938. Dwie pierwsze ordynacje, uchwalone w czasie budowania systemu demokracji parlamentarnej, przyznały obywatelom szeroki zakres praw wyborczych, nie wprowadzając do nich jakichś szczególnych warunków, czy wysokiego cenzusu wieku. Zawierały za to takie zapisy, których nie spotkamy w dzisiejszych demokracjach parlamentarnych, jak na przykład brak konieczności wylegitymowania się przed komisją wyborczą w trakcie aktu głosowania, czy przyniesienie ze sobą do lokalu wyborczego karty do głosowania. Ordynacja z 1918 r. była jedną z pierwszych w Europie, które dały prawa wyborcze kobietom. Z kolei ordynacja z 1935 r. wprowadziła taką konstrukcję praw wyborczych, która była odzwierciedleniem szeregu zmian w ustroju politycznym, jakie zaszły w Polsce od zamachu majowego i które doprowadziły do rządów autorytarnych. Ustawodawca podniósł znacząco cenzus wieku i wprowadził szereg obwarowań, które ograniczyły prawa wyborcze. W wyborach do senatu, na przykład, większość obywateli została odsunięta od aktu głosowania.

Tematyka praw wyborczych do sejmu i senatu z okresu II Rzeczypospolitej jest elementem procesu badawczego we wszystkich syntezach z zakresu historii, historii ustroju i historii parlamentaryzmu Polski w okresie międzywojennym. Kwestie te poruszają np. A. Ajnenkiel, M. Kallas, J. Bardach, B. Leśniodorski, M. Pietrzak, A. Czubiński, J. Topolski, Z. Witkowski, czy A. Garlicki. Analizą samych ordynacji wyborczych zajął się M. Gapski; problematyce tej poświęcił rozdział „Prawo wyborcze” w wydany w 2013 opracowaniu „Synteza prawa polskiego 1918 – 1939” pod red. T. Guz, J. Głuchowski, M. R. Pałubska i artykuł „Prawo wybieralności do sejmu i senatu w konstytucjach i ordynacjach wyborczych II Rzeczypospolitej”, wydany w 2006 r. na łamach wydawnictwa TEKA Komisji Historycznej Oddział PAN w Lublinie. Kwestie ordynacji wyborczych były przedmiotem badań autorki artykułu w aspekcie wyborów parlamentarnych w bydgoskim i włocławskim okręgu wyborczym w okresie międzywojennym.

W artykule przedstawiono analizę praw wyborczych przyznanych w przywołanych wyżej ordynacjach wyborczych, a także w konstytucji marcowej i kwietniowej (tzw. mała konstytucja z 1919 r. i nowela sierpniowa z 1926 r. nie odnosiły się do tej kwestii). Analiza konstytucji jest bardzo zwięzła, albowiem szczegółowe rozwiązania tożsame z zapisami konstytucyjnymi zawarte są w ordynacjach wyborczych.

Prawa wyborcze w ordynacji z 1918 r.

„Dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego” został podpisany przez Tymczasowego Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, Prezydenta Ministrów Jędrzeja Moraczewskiego i ministra spraw wewnętrznych Stanisława Thugutta 28 listopada 1918 r. Cała ordynacja podzielona była na pięć rozdziałów, które obejmowały sto jeden artykułów. Na końcu dekretu wprowadzono pięć „Dodatków”¹.

Czynnemu i biernemu prawu wyborczemu poświęcono dwa pierwsze rozdziały; pozostałe uprawnienia obywateli związane ze zgłaszaniem kandydatów na posłów, tworzeniem komisji wyborczych, prawem do sprawdzania spisów wyborców, aktem głosowania i prawem do reklamacji zostały ujęte w kolejnych rozdziałach².

Cenzus wieku dla czynnego i biernego prawa wyborczego wnosił 21 lat, przy czym wiek ten należało osiągnąć do dnia wyborów (art. 1 i 7). W przypadku czynnego prawa wyborczego obywatel musiał spełnić cenzus domicylu, czyli mieszkać w swoim obwodzie głosowania przynajmniej od dnia poprzedzającego zarządzenie wyborów (art. 2); ten warunek nie dotyczył biernego prawa (art. 7). Art. 5 wprowadził zasadę bezpośredniego udziału w akcie wyborczym. W kwestii wyłączeń i ograniczeń praw wyborczych dekret pozbawił czynnego prawa wszystkich żołnierzy służby czynnej (art. 4) i przestępców pozbawionych wyrokiem sądu praw obywatelskich (art. 5). W zakresie biernego prawa wyborczego dekret stanowił, że urzędnicy administracji państwowej, skarbowości i sądownictwa nie mogli kandydować w tych okręgach wyborczych, na terenie których rozciągał się ich zakres obowiązków służbowych. Z przepisu tego zostali wyłączeni urzędnicy i wojskowi szczebla centralnego (art. 8). Zgodnie z art. 9 wybór urzędnika państwowego i żołnierza na posła skutkowało zwolnieniem z czynności służbowych, co wiązało się także z utratą zarobków z tego tytułu. Dodatkowo żołnierz musiał na czas trwania mandatu zwolnić się z armii („Dekret w sprawie zmiany art. 9 dekretu o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego” z 8 lutego 1919r.). Przepis art. 9 nie dotyczył ministrów, podsekretarzy stanu i profesorów wyższych uczelni. Z kolei zgodnie z art. 10 powołanie posła do płatnej służby państwowej oznaczało utratę mandatu. Z przepisu tego wyłączono tę samą grupę osób, jak w art. 9³.

O demokratycznym charakterze ordynacji wyborczej z 1918 r. świadczą także pozostałe artykuły odnoszące się do praw obywateli w całej akcji wyborczej.

¹ Dziennik Praw Państwa Polskiego Nr 18 z 6.12.1918 r., poz. 46.

² Ibidem.

³ Ibidem, s. 109-110; Dziennik Praw Państwa Polskiego, Nr 14 z 8.02.1919 r., poz. 198, s. 307.

Zgodnie z art. 12 jeden poseł przypadał przeciętnie na pięćdziesiąt tysięcy mieszkańców okręgu wyborczego. Zgłoszenie kandydatury na posła wymagało potwierdzenia podpisem przez co najmniej pięćdziesięciu wyborców zamieszkałych w danym okręgu wyborczym (art. 44). Zgłaszający listę kandydatów na posłów byli zobligowani do wskazania pełnomocnika dla składania oświadczeń w sprawie wad zgłoszenia (art. 46). Specyficzne rozwiązanie przyjęto w art. 50, w którym zezwolono na kandydowanie w różnych okręgach wyborczych⁴.

Obywatele mieli wpływ na obsadę składu komisji wyborczych. W przypadku głównej komisji wyborczej (odpowiednik późniejszych komisji okręgowych) jednego członka i jego zastępcę wybierała spośród radnych Rada Miasta; pozostałych dwóch i ich zastępców – zgromadzenie wójtów, także ze swego grona (art. 21). W sytuacji, gdy okręg wyborczy składał się tylko z jednego miasta – dwóch członków wybierała Rada Miasta, natomiast trzeciego związku zawodowe (art. 21). O składzie komisji miejscowych (odpowiednik późniejszych komisji obwodowych) decydowały komisje główne (art. 25). Warto zwrócić uwagę na fakt, że praca w komisjach wyborczych była traktowana jako obowiązek obywatelski podlegający penalizacji, przy czym w przypadku uporczywego uchylania się można było być ukaranym aż trzykrotnie. Trzykrotne ukaranie grzywną skutkowało skreśleniem z listy członków komisji⁵.

Każdy obywatel miał prawo sprawdzić w komisji miejscowej spis wyborców. Mógł wnieść do niej reklamację o wykreślenie z listy lub wpisanie na nią siebie, ale także innej osoby. Reklamacje można było wnieść ustnie lub na piśmie (art. 36 i 37).

Komisja miejscowa zawiadamiała najpóźniej następnego dnia osobę, której reklamacja dotyczyła; ta miała trzy dni na przedstawienie swoich racji (art. 38 i 39). Komisja miejscowa miała na rozstrzygnięcie także trzy dni. Wyborca mógł się od niego odwołać przeciwrklamacją do komisji głównej za pośrednictwem komisji miejscowej (art. 40 i 41). Do Sądu Najwyższego można było się odwołać wyłącznie z powodu naruszenia prawa (art. 42)⁶.

Spośród przepisów odnoszących się do samego aktu głosowania zwraca uwagę art. 68, z którego wynika, że wyborca nie musiał legitymować się żadnym dokumentem tożsamości przy wykonywaniu tej czynności. Jedynie przewodniczący komisji miejscowej mógł zażądać wylegitymowania się, ale tylko do momentu oddania głosu. Nawet w tej sytuacji wyborca mógł się odwołać do komisji, która rozstrzygała sprawę konieczności wylegitymowania się ostatecznie większością głosów⁷.

Wyborca miał przyjść do lokalu wyborczego z kartą do głosowania, którą mógł nabyć w terminie pięciu dni przed dniem głosowania w samym lokalu wyborczym lub w wolnym handlu za cenę pięciu fenigów (art. 69). „Dekret o zmianach w ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego” z 26 grudnia 1918 r. wprowadził nowelizację art. 69 – zmianę wzoru karty do głosowania. Miała ona zawierać jedynie wydrukowany lub

---

⁴ Dziennik Praw Państwa Polskiego Nr 18 z 6.12.1918 r., poz. 46, s. 100, 114.

⁵ Ibidem, s. 112.

⁶ Ibidem, s. 113.

⁷ Ibidem, s. 115-116.

ręcznie napisany numer listy, na którą wyborca chciał oddać głos. Dekret zniósł „Dodatek nr 3” do ordynacji – nie było już wymogu, aby karty w całym okręgu były jednakowe i opatrzone pieczęcią komisji głównej. Pominięty został także sposób nabycia karty⁸.

Specyficznym został skonstruowany sam akt głosowania. Wyborca miał podejść do komisji, przedstawić swoje personalia, które jeden z członków komisji sprawdzał w spisie wyborców. Po otrzymaniu ostemplowanej pieczęcią urzędową koperty, wyborca przy komisji miał włożyć przyniesioną ze sobą kartę do głosowania, zakleić kopertę i wręczyć ją przewodniczącemu komisji, który z kolei po sprawdzeniu pieczęci miał wrzucić kopertę do urny. Komisja potwierdzała udział w głosowaniu adnotacją w spisie wyborców (art. 70)⁹.

Warto zwrócić uwagę na rozwiązania dotyczące głosowania wprowadzone przez art. 53. Zakładał on, że nie przeprowadza się wyborów w danym okręgu w sytuacji, gdy została zgłoszona tylko jedna lista kandydatów lub kilka, ale liczba kandydatów nie przekroczyła liczby mandatów przyznanych temu okręgowi. Komisja główna ogłaszała wówczas wybór na posłów zgłoszonych kandydatów¹⁰.

Po ogłoszeniu wyników wyborów każdy obywatel miał prawo w ciągu 14 dni wnieść protest przeciwko wyborowi do przewodniczącego komisji głównej. Ten musiał ogłosić wniesiony protest w dzienniku urzędowym państwa i dzienniku miejscowym, a każdy obywatel mógł w ciągu dziesięciu dni zapoznać się z treścią protestu w komisji głównej i wnieść zarzuty przeciwko protestowi. Ostatecznie o ważności zaprotestowanych wyborów orzekał Sąd Najwyższy (art. 88, 89, 90)¹¹.

Dekret zawierał także regulacje odnoszące się do tzw. ciszy wyborczej. Kampanię wyborczą można było prowadzić także w dniu głosowania. Jedyne ograniczenie dotyczyło samego lokalu wyborczego i okolicy w promieniu stu metrów – nie wolno tam było prowadzić żadnej agitacji (art. 64)¹².

Prawa wyborcze w ordynacji z 1922 r.

Ustawy „Ordynacja wyborcza do Sejmu” i „Ordynacja wyborcza do Senatu” zostały uchwalone przez Sejm Ustawodawczy 28 lipca 1922 r. Były to kolejne ordynacje wprowadzające demokratyczne rozwiązania. Ordynacja sejmowa zawierała sto dziewiętnaście artykułów ujętych w piętnastu rozdziałach. Załącznik do niej stanowił podział państwa na okręgi wyborcze. Z kolei ordynacja senacka była aktem znacznie krótszym. Zawierała jedynie siedemnaście artykułów, bez podziału na rozdziały¹³.

⁸ Ibidem, s. 116; Dziennik Praw Państwa Polskiego, Nr 21 z 28.12.1918 r., poz. 74.

⁹ Dziennik Praw Państwa Polskiego, Nr 18 z 6.12.1918 r., poz. 46, s. 116.

¹⁰ Ibidem, s. 114.

¹¹ Ibidem, s. 118.

¹² Ibidem, s. 114.

¹³ Dziennik Ustaw RP Nr 66 z 18.08.1922 r., poz. 590.

Prawa wyborcze do sejm

Czynnemu i biernemu prawu wyborczemu zostały poświęcone, podobnie jak w ordynacji z 1918 r., dwa pierwsze rozdziały. Rozdział pierwszy jednak, poświęcony prawu wybierania został rozbudowany. W sposób szczególny rozszerzony został art. 3 poświęcony wyłączeniom czynnego prawa wyborczego. Ustawodawca zawarł w nim katalog przestępstw, za które sprawcy zostali skazani wyrokami sądów w byłym zaborze rosyjskim, pruskim i austriackim¹⁴. Cenzus wieku dla czynnego prawa wyborczego wynosił, podobnie jak w 1918 r., 21 lat. Wiek ten należało osiągnąć najpóźniej w dniu ogłoszenia terminu wyborów w Dzienniku Ustaw (art. 1). Art. 2 utrzymał cenzus domicylu przynajmniej od dnia poprzedzającego ogłoszenie terminu wyborów w Dzienniku Ustaw; wprowadził zasadę bezpośredniości i równości. W przypadku biernego prawa wyborczego został podniesiony cenzus wieku – wynosił 25 lat (art. 5). Ustawodawca przyznał prawo wybieralności obywatelom, którzy mieli prawo wybierania, w tym także żołnierzom w służbie czynnej. Nie obowiązywał cenzus domicylu¹⁵.

W kwestii pozbawienia i ograniczenia czynnego i biernego prawa wyborczego ustawodawca przyjął rozwiązania z ordynacji z 1918 r. wprowadzając jednak także nowe regulacje. Prawo wybierania nie przysługiwało zatem: żołnierzom w służbie czynnej; skazanym prawomocnym wyrokiem sądu, w którym orzeczono pozbawienie praw wyborczych (tu na czas trwania dozoru policyjnego lub domu pracy – przez trzy lata od prawomocności wyroku, chyba, że pozbawienie praw wyborczych miało trwać dłużej); częściowo lub całkowicie ubezwłasnowolnionym; upadłym dłużnikom, pozbawionym orzeczeniem sądu władzy rodzicielskiej; skazanym prawomocnymi wyrokami sądów wojskowych za przestępstwa pospolite i wojskowe w przypadku orzeczenia utraty praw obywatelskich (art. 1 i 3). Art. 3 zawierał także wspomniany katalog sprawców przestępstw z ziem byłych zaborów, art. 4 z kolei wprowadził zasadę pozbawienia czynnego prawa wyborczego na obszarze całego państwa, niezależnie od tego, w której byłej dzielnicy obywatel był pozbawiony tego prawa¹⁶.

Problem ograniczenia z kolei biernego prawa wyborczego został uregulowany podobnie jak w 1918 r. Urzędnicy administracji państwowej, sędziowie i sędziowie nie mogli kandydować w okręgach, na które rozciągał się zakres ich kompetencji – z wyłączeniem urzędników władz centralnych (art. 6). Wybór na posła urzędnika z wyjątkiem ministra, podsekretarza stanu i profesora uczelni wyższej skutkowało uzyskaniem bezpłatnego urlopu, a w przypadku żołnierza przeniesieniem w stan nieczynny. Lata wykonywania mandatu wliczały się jednak do czasu służby¹⁷.

Pozostałe uprawnienia związane z prawami wyborczymi zostały zawarte w kolejnych rozdziałach ordynacji.

---

¹⁴ Ibidem, s. 1155-1157.

¹⁵ Ibidem, s. 1155-1157.

¹⁶ Ibidem, s. 1155-1157.

¹⁷ Ibidem, s. 1157.

Liczba mandatów przypadających na dany okręg wyborczy została określona w załączniku do ordynacji – spisie okręgów wyborczych – wynosiła od 14 (Miasto stołeczne Warszawa) do 4.

Kandydatury poselskie należało złożyć pisemnie przewodniczącemu okręgowej komisji wyborczej najpóźniej do 30 dnia przed dniem wyborów. Zgłoszenie każdego kandydata wymagało potwierdzenia podpisem przez co najmniej pięćdziesięciu wyborców z danego okręgu. Liczba zgłoszonych kandydatów z kolei nie mogła przekroczyć dwukrotności liczby mandatów przyznanych danemu okręgowi. W okręgu można było kandydować tylko z jednej listy (art. 44, 45, 46). Zgłaszający okręgową listę kandydatów byli zobligowani do wskazania pełnomocnika (art. 47)¹⁸. Ordynacja wprowadziła państwowe listy kandydatów. Te z kolei należało zgłosić do Generalnego Komisarza Wyborczego najpóźniej do 40 dnia przed dniem wyborów. Zgłoszenie kandydata na liście państwowej wymagało poparcia podpisem przez pięciu posłów lub senatorów ustępującego parlamentu, lub tysiąca wyborców z dwóch różnych okręgów – po pięciuset z każdego. Liczba kandydatów nie mogła przekraczać stu; kandydować można było tylko z jednej listy państwowej (art. 58 i 59)¹⁹.

Podobnie jak w 1918 r. obywatele mieli pośredni wpływ na skład komisji wyborczych. Ośmiu członków Państwowej Komisji Wyborczej wskazywało osiem największych klubów poselskich ustępującej izby niższej (art. 17). W przypadku okręgowych komisji wyborczych – w pięciu okręgach - czterech ich członków wybierały rady miejskie; w pozostałych - dwóch wybierały rady miejskie miast – siedzib komisji okręgowych i dwóch sejmiki powiatowe, a w przypadku ich braku - zgromadzenie przełożonych gmin danego powiatu (art. 19). W komisjach obwodowych trzech członków wybierała rada gminna gminy, na terenie której był lokal wyborczy, a w przypadku jej braku – zebranie sołtysów wsi z danej gminy (art.22). Wymienione wyżej procedury obowiązywały także w odniesieniu do powołania zastępców członków komisji (art. 17, 19, 22). Praca w komisjach była traktowana także jako honorowa godność, od której uchylanie się było karane grzywną. Ukaranie po raz trzeci skutkowało wykreśleniem ze składu komisji (art. 26)²⁰.

Przed każdymi wyborami obywatel miał prawo sprawdzić listy wyborców. Problem reklamacji został rozwiązany podobnie jak w ordynacji z 1918 r.

Każdy obywatel mógł wnieść do obwodowej komisji wyborczej reklamację przeciwko pominięciu jego osoby w spisie; mógł też zakwestionować pominięcie lub wpisanie jakiegokolwiek innej osoby. Reklamację należało wnieść pisemnie lub ustnie do protokołu i poprzeć dowodami (art. 35). Reklamacje dotyczące własnej osoby wyborcy rozpatrywała natychmiast komisja obwodowa (art. 36). W przypadku innych osób komisja musiała je powiadomić w ciągu 24 godzin; zainteresowany miał na odpowiedź trzy dni (art. 37). Wyborcy od decyzji komisji obwodowych mogli odwoływać się do komisji okręgowych (obowiązywał termin trzydniowy od doręczenia lub ogłoszenia decyzji). Do

¹⁸ Ibidem, s. 1162.

¹⁹ Ibidem, s. 1163.

²⁰ Ibidem, s. 1158-1159.

Sądu Najwyższego decyzję komisji okręgowej można było zaskarżyć wyłącznie w przypadku naruszenia prawa (w ciągu 48 godzin od doręczenia decyzji) (art. 41)²¹.

Przepisy dotyczące aktu głosowania zostały zawarte w rozdziale IX ordynacji wyborczej. W kwestii wzoru karty do głosowania art. 70 stanowił jedynie, że karta miała być biała i miała zawierać wydrukowany lub ręcznie napisany numer listy, na którą wyborca chciał oddać głos. W art. 71 określono, że w każdym obwodzie koperty musiały mieć jednakowy kolor i posiadać pieczęć przewodniczącego komisji okręgowej. Sam akt głosowania miał przebiegać podobnie jak według ordynacji z 1918 r. Wyborca do lokalu komisji obwodowej miał przynieść własną kartę głosowania. Po podejściu do komisji powinien wymienić swoje nazwisko i imię, po sprawdzeniu czy jest zapisany w spisie wyborców otrzymywał kopertę do głosowania, do której wkładał kartę do głosowania. Kopertę oddawał przewodniczącemu komisji, ten po sprawdzeniu pieczęci, wrzucał ją do urny. Członek komisji zaznaczał w spisie wyborców fakt oddania głosu.

W przypadku kalectwa uniemożliwiającego wykonanie powyższych czynności wyborca mógł skorzystać z pomocy zaufanej osoby (art. 73). Utrzymany został zatem przepis o braku obowiązku przedstawienia dowodu tożsamości przed aktem głosowania. Z zarzutem co do tożsamości mogli wystąpić do momentu oddania głosu członkowie komisji i mężowie zaufania. Na wezwanie przewodniczącego wyborca musiał przedstawić dokument. Gdyby komisja uznała go za niewystarczający wyborca mógł podać dwóch świadków, których znał jeden członek komisji (art. 75). W art. 76 odniesiono się do sytuacji, w której komisji obwodowej przedłożono w dniu głosowania wyrok Sądu Najwyższego w sprawie niezgodnego z prawem wpisania lub pominięcia w spisie wyborców. Komisja miała obowiązek odpowiednio – wykreślić obywatela ze spisu i nie dopuścić do aktu głosowania lub wpisać i dopuścić do głosowania. Pod pojęciem ciszy wyborczej ustawodawca rozumiał wyłącznie zakaz prowadzenia jakiegokolwiek agitacji w dniu głosowania w samym lokalu wyborczym i w promieniu do stu metrów od niego (art. 66)²².

W ordynacji z 1922 r. przewidziano podobnie, jak w 1918 r., sytuację, w której odstępowano od aktu głosowania w danym okręgu wyborczym. Warunkami implikującymi taką sytuację były: zgłoszenie kilku list, na których liczba kandydatów nie była większa od liczby mandatów – wówczas za wybranych uznawano wszystkich zgłoszonych, a jeżeli ich liczba była mniejsza od liczby posłów to mandaty przekazywano na rzecz list państwowych; zgłoszenie tylko jednej listy – w tej sytuacji za wybranych uznawano tych kandydatów, którzy zostali wpisani na tyłu pierwszych miejscach na liście, ile mandatów przypadło na dany okręg wyborczy (art. 55)²³.

Podkreślić należy, że ordynacja z 1922 r. przewidywała także możliwość kandydowania z różnych okręgów i to zarówno z listy okręgowej, jak i państwowej. Po wyborze z kilku okręgów poseł sam oświadczał Komisarzowi Generalnemu Wyborczemu, z którego okręgu przyjmował mandat. Z okręgów, z których zrezygnował powoływano zastępców. Gdyby poseł nie złożył oświadczenia – wchodził z listy okręgowej (gdy wy-

---

²¹ Ibidem, s. 1161.

²² Ibidem, s. 1164-1165.

²³ Ibidem, s. 1163.

brany został z okręgowej i państwowej) lub z tej listy, na którą oddano najwięcej głosów (gdy wybrany został z kilku list okręgowych) (art. 98)²⁴. Można było zostać wybranym jednocześnie na posła i senatora. Należało wówczas złożyć oświadczenie o przyjęciu któregoś mandatu. W przypadku braku oświadczenia wygasły oba mandaty (art. 114)²⁵.

Każdy wyborca w ciągu czternastu dni od ogłoszenia wyników wyborów mógł wnieść protest przeciwko wyborom lub wyborowi konkretnego posła z listy okręgowej do przewodniczącego komisji okręgowej; natomiast przeciwko wyborowi posła z listy państwowej do Generalnego Komisarza Wyborczego (art. 102). Obaj urzędnicy musieli ogłosić protest natychmiast w Monitorze Polskim i miejscowym dzienniku urzędowym. Obowiązywał czternastodniowy termin do wniesienia zarzutów przeciwko protestowi (art. 103).

O ważności wyborów orzekał Sąd Najwyższy (art. 105)²⁶.

Prawa wyborcze do senatu

Jak już wspomniano, ordynacja wyborcza do senatu z 1922 r. była aktem sformułowanym w sposób bardzo zwięzły. Ustawodawca w art. 1 zastrzegł, że w wyborach do senatu mają odpowiednio zastosowanie przepisy ordynacji sejmowej, chyba, że ordynacja senacka zawierała odmienne regulacje²⁷.

W wyborach do senatu obowiązywał podwyższony w stosunku do wyborów do izby niższej cenzus wieku. Wynosił on odpowiednio dla czynnego prawa wyborczego – 30 lat, dla biernego 40. Wiek ten należało osiągnąć najpóźniej w dniu ogłoszenia wyborów.

W czynnym prawie wyborczym został utrzymany cenzus domicylu – wyborca musiał mieszkać w swoim okręgu wyborczym co najmniej od roku przed ogłoszeniem wyborów w Dzienniku Ustaw. Wyłączeni z cenzusu domicylu zostali: nowoosiadli koloniści; robotnicy, którzy zmienili pracę, a zatem i miejsce zamieszkania i urzędnicy państwowi, którzy zostali przeniesieni służbowo. W biernym prawie cenzus domicylu nie obowiązywał – kandydować mogli wszyscy obywatele posiadający czynne prawo wyborcze do senatu, niezależnie od tego czy mieszkali w Polsce czy poza jej granicami. Bierne prawo wyborcze przyznano także żołnierzom. Warunkiem posiadania czynnego prawa wyborczego do senatu było posiadanie tegoż w wyborach do sejmu (art. 2 i 3)²⁸.

W pozostałych sprawach związanych z prawami wyborczymi, a więc z tworzeniem komisji wyborczych, zgłaszaniem kandydatów, spisami wyborców i reklamacjami, samym aktem wyborczym i oprotestowaniem wyborów miały zastosowanie przepisy ordynacji sejmowej.

²⁴ Ibidem, s. 1168.

²⁵ Ibidem, s. 1170.

²⁶ Ibidem, s. 1169.

²⁷ Dziennik Ustaw RP Nr 66 z 18.08.1922 r., poz. 591, s. 1171.

²⁸ Ibidem, s. 1171.

Wolność zgromadzeń przedwyborczych

Na uwagę w kontekście praw wyborczych zasługuje ustawa z dnia 5 sierpnia 1922 roku w sprawie wolności zgromadzeń przedwyborczych. Gwarantowała ona wszystkim wyborcom, jak i kandydatom prawo zwoływania zgromadzeń wyborczych bez żadnych zezwoleń ze strony administracji państwowej czy samorządowej. Zwołanie wiecu w miejscu publicznym wymagało jedynie zgłoszenie w odpowiednim urzędzie najpóźniej na dwadzieścia cztery godziny przed terminem zgromadzenia. Warunek ten nie dotyczył zebrań w lokalach zamkniętych (art. 2, 5)²⁹.

Prawa wyborcze w ordynacji z 1935 r.

Przewrót majowy z 1926 r. zakończył okres budowy demokracji parlamentarnej w II Rzeczypospolitej. Rządy sanacji to czas tworzenia systemu autorytarnego. Jego podstawy prawne zostały zawarte w konstytucji kwietniowej. Ograniczenie praw obywatelskich wprowadzone przez ustawę zasadniczą znalazło swój wyraz także w ustawach „Ordynacja wyborcza do Sejmu” i „Ordynacja wyborcza do Senatu” z 8 lipca 1935 r. Pierwsza ordynacja była podzielona na dwadzieścia dwa rozdziały i zawierała 97 artykułów; druga natomiast na trzynaście rozdziałów i pięćdziesiąt dwa artykuły³⁰.

Prawa wyborcze do sejmu

Czynnemu i biernemu prawu wyborczemu zostały poświęcone rozdziały drugi i trzeci. Cenzus wieku został poniesiony w obu prawach i wynosił w przypadku czynnego 24 lata, biernego – 30 lat. Wiek ten należało osiągnąć przed dniem ogłoszenia wyborów (art. 2 i 4)³¹.

Ustawodawca rozbudował art. 3 dotyczący pozbawienia czynnego prawa wyborczego. Prawa wybierania nie posiadali obywatele: ubezwłasnowolnieni, z ograniczoną zdolnością do czynności prawnych; pozbawieni praw rodzicielskich i opiekuńczych; pozbawieni pracy w administracji państwowej lub samorządowej w ciągu pięciu lat od uprawomocnienia się wyroku sądu dyscyplinarnego; wykluczeni z czynnej służby wojskowej i rezerwy; pozbawieni mandatu poselskiego lub senatorskiego, urzędu ministra w ciągu 10 lat od orzeczenia Trybunału Stanu; skazani wyrokiem sądu (nawet nieprawomocnym) na utratę praw publicznych, wydalenie z armii, marynarki wojennej i korpusu oficerskiego; skazani wyrokiem sądu na karę pozbawienia wolności za przestępstwa pospolite w ciągu pięciu lat od uprawomocnienia się wyroku; utrzymujący się z nierządu; umieszczeni decyzją sądu w szpitalu psychiatrycznym, zakładzie leczniczym lub opieki dla niepełnosprawnych lub w domu pracy przymusowej. Ustawodawca zastrzegł, że w przypadku utraty czynnego prawa wyborczego nieorzeczonej wyrokiem sądu, jego przywrócenie następowało wraz ustaniem przyczyny pozbawienia. Czynnego prawa wy-

²⁹ Dziennik Ustaw RP Nr 66 z 18.08.1922 r., poz. 594.

³⁰ Dziennik Ustaw RP Nr 47 z 10.07.1935 r., poz. 319 i 320.

³¹ Dziennik Ustaw RP Nr 47 z 10.07.1935 r., poz. 319, s. 795.

borczego nie mieli żołnierze służby czynnej i marynarki wojennej (art. 60)³². Biernego prawa wyborczego zostały pozbawione te same grupy osób – prawo wybieralności było warunkowane posiadaniem prawa wybierania. Ograniczenia natomiast dotyczyły jedynie zakazu kandydowania w tych okręgach, na które rozciągał się zakres czynności służbowych wojewodów, Komisarza Rządu miasta Warszawy i podległych im urzędników; dyrektorów i podległych im urzędników izb skarbowych; prokuratorów sądów powszechnych (z wyłączeniem władz szczebla centralnego); kuratorów, naczelników wydziałów, wizytatorów i inspektorów szkolnych w okręgach szkolnych (art. 5).

W przypadku uzyskania mandatu poselskiego przez urzędników administracji państwowej i samorządowej, sędziów i prokuratorów musieli oni przejść na urlop bezpłatny, a gdyby piastowali mandat nieprzerwanie przez dziesięć lat i przyjęli go po raz kolejny – byli przenoszani w stan spoczynku. Ta regulacja nie odnosiła się do ministrów, podsekretarzy stanu i profesorów szkół akademickich (art. 84). Z kolei żołnierze zawodowi na czas sprawowania mandatu przechodzili w stan nieczynny; odpowiednio po dziesięciu latach i ponownym przyjęciu mandatu – w stan spoczynku (art. 85)³³.

Ordynacja wprowadziła 104 okręgi dwumandatowe (art. 6 i 7). W sposób zupełnie odmienny, odbiegający od standardów demokracji został uregulowany tryb zgłaszania kandydatów na posłów. Prawo do ustalenia listy kandydatów przyznano zgromadzeniu okręgowemu. W jego skład wchodził delegaci: wybrani przez organy samorządu terytorialnego w liczbie proporcjonalnej do liczby mieszkańców powiatu, gminy czy miasta; przez organizacje samorządu gospodarczego i związki zawodowe (również w odpowiednich proporcjach). Dodatkowo w okręgach z ponad siedemdziesięcioma pięcioma tysiącami ludności miejskiej swoich delegatów wybierały samorzady zawodowe lekarzy, adwokatów i notariuszy, zrzeszenia techniczne i organizacje kobiece (w określonych liczbach). W przypadku okręgu, na terenie którego funkcjonowały szkoły wyższe, każda z nich wybierała w wyznaczonej liczbie swoich delegatów (art. 31 i 32). Udział w zgromadzeniu okręgowym obywatela został ograniczony do przyznanego prawa zgłoszenia delegata przez co najmniej pięciuset obywateli zamieszkałych w danym okręgu wyborczym. Zgłoszenie takie musiało być poparte podpisami wyborców (art. 33). Z kolei prawo zostania delegatem do zgromadzenia uzyskał obywatel, który posiadał czynne prawo wyborcze do sejmu i mieszkał przynajmniej przez rok przed ogłoszeniu terminu wyborów w danym okręgu (art. 34). Przewodniczącym zgromadzenia był z urzędu okręgowy komisarz wyborczy (art. 32). Zauważyć należy, że przewodniczący okręgowej komisji wyborczej miał prawo do unieważnienia wyboru delegata w sytuacji naruszenia prawa przy wyborze i zarządzić wybory uzupełniające. Jego decyzja była niepodważalna (art. 38)³⁴.

Zgromadzenie okręgowe musiało wpisać na listę co najmniej czterech kandydatów. Jeżeli zgłoszono tylko czterech to wpisywano wszystkich; jeżeli więcej przeprowadzono głosowanie przy czym, żeby móc wpisać kogoś na listę musiał on uzyskać w pierwszym głosowaniu $\frac{1}{4}$ liczby głosów oddanych przez głosujących. W przypadku

³² Ibidem, s. 795-796, 801.

³³ Ibidem, s. 796, 803-804.

³⁴ Ibidem, s. 796, 798-799.

braku takiego wyniku odbywało się drugie głosowanie, a gdy i ono nie przyniosło oczekiwanego rozstrzygnięcia skreślano tych, którzy uzyskali najmniej głosów, ogłaszano trzecie głosowanie, po którym wpisywano na listę kandydatów na posłów tych czterech, którzy uzyskali największą liczbę głosów. Gdyby na ostatnim miejscu było więcej osób z tą samą liczbą głosów, wpisywano na listę wszystkich (i tu o kolejności decydowało losowanie). Każdy poseł musiał mieć swego zastępcę – zatem w przypadku gdyby na liście kandydatów było mniej niż osiem nazwisk, należało wybrać brakującą liczbę osób (art. 39, 44, 45). Kandydata na posła mógł zgłosić każdy uczestnik zgromadzenia (art. 40). Na zgromadzeniu można było dokonać wyłącznie wyboru kandydatów na posłów, ustawodawca zakazał prowadzenia jakichkolwiek debat (art. 39)³⁵.

Zatwierdzenia listy kandydatów dokonywała okręgowa komisja wyborcza. W razie jakichś uchybień wzywała do ich usunięcia. W przypadku, gdyby nie zostały usunięte i w ich wyniku kandydat zostałby skreślony z listy, na której zostałyby mniej niż czterech kandydatów na posła – wówczas komisja wpisywała na listę zastępców kandydatów (art. 51)³⁶.

Ustawodawca pozbawił obywateli wpływu na skład komisji wyborczych. Ich przewodniczący pochodzili z nominacji, a członkowie byli powoływani przez organy administracji państwowej (art. 14, 15). Praca w komisjach była jednak nadal traktowana jako obywatelski obowiązek. Uchylenie się od niej było zagrożone karą grzywny, przy czym już dwukrotne ukaranie skutkowało wykluczeniem z pracy w komisji (art. 89)³⁷.

Sprawa reklamacji do spisu wyborców została rozwiązana podobnie, jak w roku 1922 r. Każdy obywatel mógł wnieść reklamację do obwodowej komisji wyborczej na pominięcie lub wpisanie do spisu osoby nieuprawnionej. W przypadku nieuwzględnienia reklamacji komisja miała obowiązek powiadomienia o tym fakcie w ciągu dwóch dni osobę zainteresowaną. Osoba, której reklamacja dotyczyła mogła w ciągu dwóch dni od otrzymania zawiadomienia wnieść sprzeciw do komisji obwodowej (art. 25, 26, 27). Przewodniczący obwodowej komisji wyborczej miał obowiązek przesłania zażaleń na nieuwzględnione sprzeciwy przewodniczącemu okręgowej komisji wyborczej. Jego decyzje były ostateczne (art. 28, 29)³⁸.

Kwestia głosowania została uregulowana w rozdziale dwunastym. Utrzymany został przepis, w myśl którego wyborca nie musiał się legitymować dowodem tożsamości. Musiał go okazać jedynie na żądanie przewodniczącego komisji obwodowej lub jej członków. Gdyby nie posiadał uznanego za wiarygodny dowodu, wyborca mógł przywołać dwóch znanych komisji świadków (art. 61). Sam tryb oddania głosu został częściowo zmieniony w stosunku do ordynacji z 1922 r. Wyborca podchodził do komisji, podawał swoje personalia i adres, członek komisji sprawdzał, czy jest wpisany do spisu wyborców. Obywatel otrzymywał kartę do głosowania i urzędową kopertę. Kartę wypełniał w kabi-

---

³⁵ Ibidem, s. 799.

³⁶ Ibidem, s. 800.

³⁷ Ibidem, s. 796-797, 804.

³⁸ Ibidem, s. 797-798.

nie, wkładał do koperty i wrzucał do urny (art. 62). Cisza wyborcza w dniu głosowania obejmowała jedynie lokal wyborczy i okolicę w promieniu stu metrów (art. 57)³⁹.

Nowością było wprowadzenie wymogu uzyskania co najmniej dziesięciu tysięcy głosów dla uzyskania mandatu. W sytuacji gdyby żaden z kandydatów na posłów nie uzyskał takiego wyniku, minister spraw wewnętrznych zarządzał w danym okręgu wyborczym ponowne wybory (art. 73, 74)⁴⁰.

Po ogłoszeniu wyniku wyborów przez Generalnego Komisarza Wyborczego każdy obywatel miał siedem dni na wniesienie protestu przeciwko wyborom do Sądu Najwyższego, za pośrednictwem przewodniczącego okręgowej komisji wyborczej. Ten musiał w wojewódzkim dzienniku urzędowym ogłosić o wniesieniu protestów. Obowiązywał siedmiodniowy termin na wniesienie sprzeciwów. Ostatecznie o ważności wyborów, a więc o uwzględnieniu bądź odrzuceniu protestów i sprzeciwów decydował Sąd Najwyższy (art. 78, 79, 80, 81)⁴¹.

Prawa wyborcze do senatu

Ordynacja wyborcza do senatu z 1935 r. ograniczyła prawa wyborcze do minimum. Tylko nieliczne grupy obywateli zostały dopuszczone do wyborów. Ich tryb był skonstruowany w sposób całkowicie odbiegający od standardów demokracji.

Z ogólnej liczby 96 senatorów – 32 powoływał Prezydent Rzeczypospolitej, 64 miało być wybranych przez wojewódzkie kolegia wyborcze. Delegatów do kolegiów mogli wybierać obywatele z tytułu zasługi, wykształcenia lub zaufania (art. 1). Cenzus wieku dla czynnego prawa wyborczego wynosił trzydzieści lat, dla biernego – czterdzieści. Wiek ten należało osiągnąć do dnia poprzedzającego zarządzenie wyborów (art. 3 i 4). Na szczególną uwagę zasługuje art. 2 ordynacji, w którym ustawodawca sprecyzował warunki, jakie musiał spełnić obywatel, aby mógł uzyskać czynne prawo wyborcze. I tak otrzymywali je obywatele: z tytułu zasługi osobistej – czyli odznaczeni najwyższymi orderami i odznaczeniami państwowymi; z tytułu wykształcenia – czyli ukończyli szkołę wyższą lub zawodową na poziomie liceum, liceum pedagogiczne lub podchorążówkę, lub mają stopień oficerski; z tytułu zaufania obywateli – czyli piastujący stanowiska z wyboru w organach samorządu terytorialnego; piastujący stanowiska we władzach samorządów gospodarczych i w zarządach organizacji zawodowych i gospodarczych; przewodniczący zarządów miejscowych stowarzyszeń wyższej użyteczności i członkowie zarządów tychże, ale na wyższym szczeblu. Dodatkowym warunkiem, który trzeba było spełnić dla czynnego i biernego prawa wyborczego do senatu było posiadanie czynnego prawa do sejmku (art. 3 i 4).

Kwestią uzyskania mandatu senatorskiego przez urzędników administracji rządowej i samorządowej, sędziów, prokuratorów i żołnierzy służby zasadniczej rozwiązano tak, jak w przypadku mandatów poselskich (art. 42, 43). Natomiast w sytuacji wyboru

³⁹ Ibidem, s. 800-801.

⁴⁰ Ibidem, s. 802.

⁴¹ Ibidem, s. 803.

tej samej osoby na posła i senatora z mocy ustawy wygasał mandat poselski, chyba, że poseł w ciągu siedmiu dni od otrzymania listu wierzytelnego (powołującego na senatora) zrezygnował z mandatu senatorskiego (art. 44)⁴².

Spisy wyborcze miały być wyłożone w tym samym czasie, co spisy wyborców do sejmów, ale w lokalu wyznaczonym na zebrania obwodowe. Obywatel składał reklamacje do przewodniczącego komisji okręgowej do sejmów (art. 12). Do pozostałych spraw związanych z reklamacjami – przyczyn ich składania, wnoszenia sprzeciwów i terminów (z uwzględnieniem ich skrócenia) miały zastosowanie przepisy z ordynacji sejmowej (art. 12)⁴³.

Wyborowi delegatów do wojewódzkich kolegiów wyborczych poświęcono rozdział siódmy. Delegatów wybierano na zebraniach obwodowych, w których mogli wziąć udział obywatele posiadający czynne prawo wyborcze do senatów, wpisani do spisu wyborców w danym obwodzie. Na zebraniu obwodowym można było wyłącznie wybrać delegatów, debata na inny temat była niedopuszczalna (art. 14). Wyborcy przyznano prawo do zgłoszenia jednego kandydata na delegata spośród obywateli uprawnionych do wzięcia udziału w zebraniu obwodowym (art. 15). Wybór delegata przeprowadzano bezwzględną większością ważnie oddanych głosów. W przypadku, gdyby nikt nie uzyskał takiej większości, głosowanie unieważniano i rozpoczynano procedurę od ponownego zgłoszenia kandydatów. Gdyby sytuacja powtórzyła się, przewodniczący zebrania ogłaszał tzw. głosowanie ściślejsze. Z listy kandydatów skreślano te osoby, które otrzymały najmniejszą liczbę głosów – w sumie na liście mogły pozostać trzy osoby. Po trzecim głosowaniu za wybranego delegata uważało się tego, który otrzymywał największą liczbę ważnie oddanych głosów. W razie równego rozłożenia liczby głosów o wyborze decydował los wyciągnięty przez przewodniczącego (art. 19). W przypadku naruszenia prawa przy wyborze delegata przewodniczący komisji okręgowej do sejmów mógł go unieważnić i zarządzić ponowny wybór (art. 22)⁴⁴.

Tryb powołania senatorów przez wojewódzkie kolegia wyborcze został przedstawiony w rozdziale ósmym. Wojewódzkie kolegium wyborcze mogło dokonać wyłącznie wyboru senatorów. Debata na inny temat była zabroniona. Dla ważności uchwał nie wymagano żadnego quorum (art. 23). Delegaci wybierali spośród siebie piętnastoosobową komisję główną, która na posiedzeniu niejawnym układała listę kandydatów na senatorów. Na listę można było wpisać tylko tego, kto wyraził zgodę na kandydowanie. Liczba kandydatów nie mogła przekroczyć podwójnej liczby mandatów przyznanych danemu województwu (art. 25, 26). Grupa co najmniej dwudziestu delegatów miała prawo zażądać wpisania na listę swojego kandydata. Przewodniczący miał obowiązek uzupełnienia listy kandydatów, jeżeli do wniosku dołączono zgodę na kandydowanie (art. 27). W sytuacji gdyby liczba zgłoszonych kandydatów nie przewyższała liczby mandatów przyznanych danemu województwu głosowania nie przeprowadzano, a za wybranych uważano wszystkich zgłoszonych kandydatów (art. 26). Natomiast w sytuacji, gdy gło-

---

⁴² Dziennik Ustaw RP Nr 47 z 10.07.1935 r., poz. 320, s. 810-811, 814.

⁴³ Ibidem, s. 812.

⁴⁴ Ibidem, s. 812-813.

wanie przeprowadzono, za wybranych uważano tych kandydatów, którzy uzyskali głosy większości ważnie głosujących. Gdyby głosowanie nie przyniosło rozstrzygnięcia, przeprowadzano kolejne po skreśleniu z listy tych, którzy otrzymali najmniej głosów – na liście mogło zostać nie więcej kandydatów, niż podwójna liczba mandatów. Za wybranych senatorów uważano tych, którzy uzyskali największą ilość ważnie oddanych głosów. W przypadku równej ilości głosów decydował los wyciągnięty przez przewodniczącego (art. 30)⁴⁵.

Protest przeciwko wyborom mógł wnieść delegat do wojewódzkiego kolegium wyborczego do Sądu Najwyższego za pośrednictwem przewodniczącego kolegium. Miał na to siedem dni od ogłoszenia wyniku wyborów. Inne osoby mogły oprotestować wyłącznie czynność, która pozbawiła je prawa udziału w postępowaniu wyborczym (art. 36). O ważności wyborów ostatecznie rozstrzygał Sąd Najwyższy (art. 38)⁴⁶.

Prawa wyborcze w konstytucji marcowej i kwietniowej

W ustawach zasadniczych, co do zasady, regulowane są jedynie najważniejsze kwestie związane z prawami wyborczymi.

W konstytucji marcowej z 1921 roku ustawodawca ustanowił pięcioprzymiotnikowe wybory do obu izb (art. 11 i 36). Cenzus wieku dla czynnego i biernego prawa wyborczego został określony odpowiednio w art. 12, 13 i 36. W art. 14 konstytucji określono okoliczności pozbawiające czynnego i biernego prawa wyborczego. Sprawy związane z kandydowaniem na posła i senatora urzędników administracji państwowej, samorządowej, skarbowości i sądownictwa zostały uregulowane w art. 15, 16 i 37⁴⁷.

W konstytucji kwietniowej z 1935 r. prawom wyborczym poświęcono jedynie trzy artykuły. Ustawodawca w art. 32 ustanowił czteroprzymiotnikowe wybory do sejmu i pozbawił praw wyborczych żołnierzy w służbie czynnej. Cenzus wieku dla prawa wybierania i wybieralności do sejmu określił w art. 33. Jeszcze bardziej ogólnikowo uregulowano prawa wyborcze do senatu – w art. 47 stwierdzono jedynie, że jedną trzecią senatorów powołuje Prezydent Rzeczypospolitej, a dwie trzecie powoływanych jest w wyborach. Wszystkie kwestie związane z wyborami miały być uregulowane w ordynacji wyborczej⁴⁸.

Podsumowanie

Prawa wyborcze są istotnym elementem systemu politycznego każdego państwa. Przeprowadzona analiza przepisów prawa odnoszących się do praw wyborczych zawartych w trzech ordynacjach wyborczych obowiązujących w II Rzeczypospolitej, wykazała ewolucję systemu politycznego państwa od demokracji parlamentarnej do rządów auto-

⁴⁵ Ibidem, s. 813-814.

⁴⁶ Ibidem, s. 814.

⁴⁷ Dziennik Ustaw RP, Nr 44 z 1.06.1921r., poz. 267, s. 635-636, 640.

⁴⁸ Dziennik Ustaw RP, Nr 30 z 24.04.1935 r., poz. 227, s. 503.

rytarnych. Szerokie prawa wyborcze przyznane w 1918 i 1922 r. dawały obywatelom faktyczny wpływ na kształt władzy. Jednocześnie regulacje dotyczące samego aktu głosowania wskazują na zaufanie ze strony państwa do obywatela, który nie musiał się legitymować żadnym dowodem tożsamości przed oddaniem głosu. Dobrym rozwiązaniem wydaje się również podejście do tzw. ciszy wyborczej – agitację można było prowadzić w dniu głosowania, co być może pomogło niezdecydowanym w podjęciu decyzji na kogo oddać głos. Ciekawym rozwiązaniem było także podejście ustawodawcy do karty głosowania, której nie otrzymywało się od komisji wyborczej, a przynosiło ze sobą. Można ją było wyciąć z gazety lub wykonać samodzielnie. Zwrócić uwagę należy na fakt, iż wpisywanie na karcie jedynie numeru listy oznaczało, że obywatel nie miał tak naprawdę wpływu na personalne obsadzenie miejsc w parlamencie. Decydowały o tym władze partii i stronnictw politycznych. Kandydaci na posłów i senatorów prowadząc kampanię wyborczą pracowali zatem dla całej listy. Ordynacja z 1935 r. w znaczącym stopniu ograniczyła prawa wyborcze. Sam tryb zgłaszania kandydatów na posłów oznaczał, że tylko nieliczna grupa obywateli miała wpływ na to, kto zostanie wpisany na listę. Konstrukcja praw wyborczych do senatu z idei pozbawiła ich zdecydowaną większość obywateli – tylko ściśle określone grupy mogły uczestniczyć w wyborach i to nawet nie bezpośrednio. Grupy te mogły jedynie wybierać delegatów od wojewódzkich kolegiów wyborczych, które to wybierały senatorów. Zaprzeczeniem demokracji był zakaz podejmowania jakichkolwiek debat na zgromadzeniu okręgowym i wojewódzkim kolegiów wyborczym. Obywatele utracili wpływ na skład komisji wyborczych do sejm. Ordynacja z 1935 r. była wyrazem zmian w ustroju II Rzeczypospolitej, które dokonały się po 1926 r.

Summary

Universal suffrage is the crucial element of the political system of every country. During the interwar period there were two voting systems in Poland. First two of them (from 1918 and 1922) gave wide universal suffrage to the citizens. They were also the voice of parliamentary democracy.

After the May Coup in 1926 Poland took the way to authoritarianism. The voting system from 1935 limited significantly the universal suffrage, and in the event of Senate elections, it removed the majority of citizens from the act of voting.

Słowa kluczowe: prawo wyborcze, ordynacja wyborcza, obywatel, cenzus wieku, cenzus domicylu, czynne i bierne prawo wyborcze

Key words: electoral law, electoral ordinance, citizen, age and domicile requirements for exercising electoral rights, active and passive right to vote.